

1. משנה מסכת גיטין פרק ה משנה ח

ואלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל מפני דרכי שלום מערבין בבית ישן מפני דרכי שלום בור שהוא קרוב לאמה מתמלא ראשון מפני דרכי שלום מצודות חיה ועופות ודגים יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום רבי יוסי אומר גזל גמור מציאת חרש שוטה וקטן יש בהן משום גזל מפני דרכי שלום ר' יוסי אומר גזל גמור עני המנקף בראש הזית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום ר' יוסי אומר גזל גמור אין ממחין ביד עניי גוים בלקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום:

2. תלמוד בבלי מסכת גיטין דף טא עמוד א

אין ממחין ביד עניי נכרים בלקט בשכחה ובפאה, מפני דרכי שלום. ת"ר: מפרנסים עניי נכרים עם עניי ישראל, ומבקרין חולי נכרים עם חולי ישראל, וקוברין מתי נכרים עם מתי ישראל, מפני דרכי שלום.

3. שולחן ערוך יורה דעה הלכות עבודת כוכבים סימן קנא סעיף יב

מותר לפרנס ענייהם ולבקר חוליהם ולקבור מתייהם ולהספידן ולנחם אבליהם, משום דרכי שלום.

4. תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כ עמוד א

אמר רחמנא: לא תתן להם מתנת של חנם!

5. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף עו עמוד ב

והמחזיר אבידה לנכרי - עליו הכתוב אומר למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלח לו.

6. רש"י מסכת סנהדרין דף עו עמוד ב

והמחזיר אבידה לנכרי - השווה וחבר נכרי לישראל, ומראה בעצמו שהשבת אבדה אינה חשובה לו מצות בוראו, שאף לנכרי הוא עושה כן שלא נצטווה עליהם.

7. רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ז

מפרנסין ומכסין עניי עכו"ם עם עניי ישראל מפני דרכי שלום, ועני המחזר על הפתחים אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נותנין לו מתנה מועטת, ואסור להחזיר את העני ששאל ריקם ואפילו אתה נותן לו גרוגרת אחת שנאמר אל ישוב דך נכלם.

8. רמב"ם הלכות מלכים פרק י הלכה יב

... יראה לי שנוהגין עם גרי תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים כישראל, שהרי אנו מצווין להחיות שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה, וזה שאמרו חכמים אין כופלין להן שלום בעכו"ם לא בגר תושב, אפילו העכו"ם צוו חכמים לבקר חוליהם, ולקבור מתייהם עם מתי ישראל, ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל, מפני דרכי שלום, הרי נאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, ונאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

9. רמב"ם הלכות עבדים פרק ט הלכה ח

מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך, ואף על פי שהדין כך מדת חסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצר לו ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה, חכמים הראשונים היו נותנין לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן, הרי הוא אומר כעני עבדים אל יד אדוניהם כעני שפחה אל יד גבירתה, וכן לא יבזהו ביד ולא בדברים לעבודות מסרן הכתוב לא לבושה, ולא ירבה עליו צעקה וכעס אלא ידבר עמו בנחת וישמע טענותיו וכן מפורש בדרכי איוב הטובים שהשתבח בהן אם אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי הלא בבטן עושני עשהו ויכונונו ברחם אחד, ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בעכו"ם עובדי ע"ז אבל זרעו של אברהם אבינו והם ישראל שהשפיע להם הקדוש ברוך הוא טובת התורה וצוה אותם בחקים ומשפטים צדיקים רחמנים הם על הכל, וכן במדותיו של הקדוש ברוך הוא שצונו להדמות בהם הוא אומר ורחמיו על כל מעשיו וכל המרחם מרחמין עליו שנאמר ונתן לך רחמים ורחמן והרבך.

10. חידושי הרשב"א מסכת גיטין דף טא עמוד א

הא דתניא וקוברין מתי גוים עם מתי ישראל, פרש"י ז"ל לאו בקברי ישראל אלא מתעסקין בהן אם מצאום הרוגים עם ישראל, נראה מתוך פירושו דדוקא קאמר עם מתי ישראל כלומר בעודנו מתעסק עם שאר מתים ישראלים דאז הוה ליה איבה אם מתעסק באלו ומניח את אלו אבל אם מצאן בפני עצמן לא דנקט ליה עילה לא מזדהמנא וכהני דאמר' בעבודה זרה (כ"ו א'), ולא מיחזור דהאי עם מתי ישראל דקתני כשם שמתעסק קאמר, וכן מפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל וכן כולם, וכן מפורש בירושלמי כאן דגרסינן התם תני עיר שיש בה גוים וישראל מעמידין גבאי גוים וגבאי ישראל וגובין משל גוים ומשל ישראל ומפרנסין עניי גוים ועניי ישראל ומבקרין חולי גוים וחולי ישראל וקוברין מתי גוים ומתי ישראל ומנחמין אבלי גוים ואבלי ישראל ומכניסין דלי גוים ודלי ישראל מפני דרכי שלום, ומפורש עוד בתוספתא שאינו מזכיר בכלל ישראל כלל אלא מספידין מתי גוים מפני דרכי שלום ומנחמין אבלי גוים מפני דרכי שלום.

11. ר"י קורקוס הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ז

[ז] מפרנסים ומכסין וכו'. בהנזיקין ואפשר לדקדק מדברי רבי דדוקא כשבאו עם עניי ישראל אבל באו לכרם לא וכן כתב רש"י ז"ל עלה דקוברין מתי גוים עם מציאו אותם הרוגים עם הרוגי ישראל. והר"ן ז"ל כתב דעם לאו דוקא ובירושלמי שנו אותה בלא עם ובתוספתא פרק ג' דיגטין שנו גבי צדקה עם וגבי קוברין בלא עם נראה דעם לאו דוקא והנראה דכולא מילתא בדרכי שלום תליא אם הדבר נראה שיש בו איבה מפרנסין וקוברין ואי ליכא איבה ומצי לאישתמוטי אין מפרנסין ואין קוברין וסתמא דמילתא דלבדן ליכא איבה דמצי לאישתמוטי כההיא דאמרינן בע"ז דאין מעלין וגם דאין מילדין בשבת ואם הדבר מוכיח שיש שם איבה חוששין לדרכי שלום.

12. ש"ך יורה דעה סימן קנא ס"ק יט

יט ענייהם כו' - משמע אפילו בלא עניי ישראל וכ"כ הב"ח שכן נהגו וע"ש שהאריך:

13. חתם סופר מסכת גיטין דף סא עמוד א

אין ממחין ביד עניי גוים וכו', עיין לשון רש"י משמע דוקא עם עניי ישראל אבל בפ"ע לא ורשב"א מייתי תוספתא דאפי' בפ"ע וברמב"ם הל' מתנות עניים פסק עם עניי ישראל אמנם בהל' מלכים לענין חולים ומתים משמע אפי' בלא ישראל וכ"כ ב"ח יו"ד סי' קנ"א וע"ש טו"ז סק"ט וע"ש ש"ך ובסי' רל"א סק"ב ובסי' של"ה סק"ח, ונ"ל מדתנן במתני' אין ממחין בלקט שו"פ ונהי דלקט שכחה הם יבוזו ואין טובת הנאה לבעה"ב מ"מ מ"ט לא קמ"ל רבותא טפי בצדקה ומעשר עני המתחלק בתוך הבית שנותנים להם בידים, אע"כ בצדקה אם אין כאן ישראל אין נותנים להם רק אין ממחין בלקט שו"פ שנוטלים מעצמם אבל בידים אין נותנים להם ודלא כתוספתא, אך כל זה בצדקה דמה שנותן לגוי חסר לישראל לא חשו לדרכי שלום אם אין כאן ישראל עני עמו אבל בביקור חולים וקבורה דאין מחסור לישראל עי"ז חשו לדרכי שלום אפי' בפ"ע ולא מצינו דפליגי מתני' אתוספתא זהו נלע"ד טעמו של רמב"ם:

14. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף עא עמוד א

, דתני רב יוסף: אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, עמי ונכרי - עמי קודם, עני ועשיר - עני קודם, ענייך ועניי עירך - ענייך קודמין, ענייך ועניי עיר אחרת - ענייך קודמין.

15. רב אשר וייס

הנה מחד נצטוונו להתרחק מחברתם של אומות העולם ולהבדל מהם, ותקנות רבות תיקנו חכמים על מנת להרחיק אותנו ואת בנינו מלהתחבר עמהם, ואף אבותינו לא נגאלו ממצרים אלא בזכות שהתרחקו מלהדמות להם בלבושם, בלשונם ובשמותיהם. וכך אסרו חכמים יינם משום בנותיהם (שבת י"ז ע"ב ועבר"ז ל"ו ע"ב) ואף בישולי נכרים לדעת מקצת ראשונים אסרו חכמים משום חתנות (רש"י עבר"ז ל"ה ע"ב וביצה ט"ז ע"א, וכ"ה ברמב"ם פ"ז ממאכ"א ה"ט, וכ"ה בתוס' עבר"ז ל"ח ע"א). וכן אסרו חכמים להנות ממשתה של עובד כוכבים כמבואר בעבר"ז (ח' ע"א) וכ"כ הרמב"ם (הלכות עבודה זרה פ"ט ה"ו). "עובד כוכבים שעשה לבנו או לבתו משהה אסור ליהנות מסעודתו, ואפילו לאכול ולשתות הישראל משלו שם אסור הואיל ובמסיבת עובדי כוכבים אכלו, וכל ההרחקה הזאת מפני עבודה של כוכבים הוא שנאמר וקרא לך ואכלת מזבח ולקחת מבנותיו לבניך וזנו וגו'". הרי לן מכל זה שמאוד חששו חכמים מחברתם של עובדי כוכבים פן נדבק בהם ובבנותיהם. ומאידיך הקילו בהלכות שונות ביחס שבין ישראל לעמים משום איבה ומשום דרכי שלום. ויש לעיין בגדרים אלה, האם כך תיקנו לכתחלה או שמא אין היתרים אלה אלא בשעת הדחק ומחוסר ברירה ויש להשתדל להמנע ככל האפשר מלהזדקק להיתרים שהקילו משום איבה ודרכי שלום. ועוד יש לעיין האם איבה ודרכי שלום שני דינים המה ושני גדרים שונים או שמא אינם אלא לשונות מתחלפים ומשמעות דורשין איכא בינייהו. ונבאר הלכתא דא לפי קט דעתנו בסעייתא דשמיא.

א

הנה מבואר במשנה גיטין (נ"ט ע"ב) "אין ממחין ביד עניי עובדי כוכבים בלקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום". ועוד אמרו שם במשנה (ס"א ע"א) "ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום". ויש לעיין בגדר זה דדרכי שלום האם כל ענינו למנוע איבה ביננו ובין שכנינו וכדי שלא יפגעו בנו הנכרים אשר סביבותינו, או שמא יסוד הלכה זו משום שנצטוונו ללכת בדרכיו ית"ש ולדבוק במדותיו, ו"טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו", ומש"כ יש להאיר פנים לכל אדם ולהטיב עמו אף אם אינו מבני ישראל. ונפ"מ בני שתי דרכי הבנה אלו, האם היתר דחוק יש כאן, וכעין גדר דחוייה ולא הותרה, וככל שאפשר להמנע מלהשתמש בהיתר זה עדיף טפי, או שמא יש בהלכה זו ביטוי נשגב למדת הרחמים שבני ישראל מצטיינים בה וכמ"ש (יבמות ע"ט ע"א) "שלשה סימנים יש באומה זו רחמים ביישן וגומלי חסדים". והנה בברכות (י"ז ע"א) אמרו על התנא הגדול רבי יוחנן בן זכאי שמימי לא קדמו אדם בברכת שלום והיה מקדים אף לנכרים, הרי שבכך נשתבחו גדולי החכמים, וע"כ דמה שאמרו שואלין בשלומן אין זה היתר דחוק אלא מדה נשגבה וראויה שראוי להשתבח בה. אמנם במסקנת הסוגיה (ס"ב ע"ב) מבואר דמפני דרכי שלום התירו אף ביום חגם וא"כ לק"מ, אך יש להעיר דברש"י במשנה כתב דקמ"ל דאף שמטיל שם שמים על העכו"ם מותר משום דרכי שלום וצ"ע. ואפשר דריב"ז לא הגה שם שמים אלא בקדים לברכם בלשון אחר, ועדיין י"ל.

ועיין עוד בלשון הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"י ה"ב).

"וכן יראה לי שנוהגין עם גרי תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים כישראל, שהרי אנו מצווין להחיותן שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה, וזה שאמרו חכמים אין כופלין להן שלום בעכו"ם לא בגר תושב, אפילו העכו"ם צוו חכמים לבקר חוליהם, ולקבור מתיהם עם מתי ישראל, ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל, מפני דרכי שלום, הרי נאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, ונאמר דרכי דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום".

הרי לן במה שאמרו שמפרנסין עניי נכרים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום דאין זה כדי למנוע פגיעה וסכנה לבני ישראל אלא משום דכך היא דרכה של תורה, דכתיב בה דרכי דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום.

ולפ"ז נראה לכאורה דגדר דרכי שלום וגדר איבה תרי מיילי הן ולא הרי זה כהרי זה, דדין איבה פשוט שכל עיקרו אינו אלא למנוע איבת הגויים אלינו ולהציל את בני ישראל מפגיעתן הרעה, משא"כ דרכי שלום דהוי גדר חיובי וכך היא דרכה של תורה.

אך באמת כל זה תמוה, דהלא תקנות רבות מצינו שם בפרק הניזקין במס' גיטין שתיקנו משום דרכי שלום, ולא רק בין ישראל לעמים אלא אף בין אדם לחבירו בינינו לבין עצמנו, וכולם למנוע ריב ומדון, וכהא דכהן עולה ראשון ולוי אחריו, וכהא דעני המנקף בראש הזית, ומציאות חרש שוטן דכל הני פשוט שתיקנו משום דרכי שלום כדי למנוע ריב ומחלוקת, ופשוט דאין לחלק בין דרכי שלום שבין ישראל לגויים ובין דרכי שלום בינינו ובין עצמנו, דהלא במשנה אחת שנינו הלכות אלה.

ועוד יש לתהות בזה דהלא הרמב"ם כתב הלכות אלה בהלכות מתנות עניים (פ"א) ובהלכות עבודה זרה (פ"י) ובעוד מקומות, ושם לא כתב הסבר זה ולא כתב כן אלא בהלכות מלכים שבהם נכתבו הלכות אלה כבדרך אגב, וכמה רחוק הדבר שהרמב"ם ביאר עיקר שרש הלכה זו דוקא שלא במקומה.

והנראה עיקר בזה דזה פשוט דכל התקנות שתיקנו משום דרכי שלום עיקר ענינם באמת למנוע ריב ומדון כמבואר, וכל כונת הרמב"ם שמלבד תקנת דרכי שלום, בכל גילוי של חסד והטבה אף כלפי גויים יש ביטוי לדביקותנו במדותיו ית"ש. צא וראה מש"כ הקדוש רבינו חיים ויטאל בשערי קדושה שער א' פ"ה בביאור מעלת החסיד האמיתי "ויאהב כל אדם אפילו גוי".

ומ"מ נראה דאף שעיקר גדר דרכי שלום מניעת המחלוקת והקטטה אך אין זה מחשש ישיר שמא תגיע סכנה לישראל אלא משום גנות המחלוקת ותחלואיה ולמנוע קטטה, וכשם שתיקנו תקנות רבות בין ישראל לחבירו משום דרכי שלום כדי למנוע מחלוקת ולהרבות שלום

כך גם מה שתיקנו בין ישראל לעמים משום דרכי שלום אינו אלא להתרחק מנגע המחלוקת. משא"כ חשש איבה שענינו חשש שמתוך איבה ושנאה יפגעו בישראל בגופם או בממונם.

וניחא בזה דקדוק לשונות חז"ל דבמה שתיקנו למנוע נזק וסכנה מבני ישראל הגדירו זאת משום איבה דהיינו מניעת האיבה והסכנה, אבל במה שתיקנו במגמת החיוב להרבות שלום להתרחק ממחלוקת ניסחו דבריהם באופן חיובי משום דרכי שלום, ודו"ק בזה. ועיין בלשון הרמ"א יו"ד סי' רצ"א ס"ב "במקום דאיכא למיחש משום איבה ושירע בשביל זה לישראל". הרי דחשש איבה הוא מחשש שירע לישראל מתוך איבה. (ואין נראה כלל מש"כ באג"מ יו"ד ח"א סימן קפ"ד דכוונת הרמ"א לתרי מילי, איבה לחוד וחשש נזק לחוד, דו"ק בזה). וזה הנראה כונת הש"ע אר"ח בסימן שכ"ה ס"ב "היכא דאיכא משום דרכי שלום, או באינו יהודי אלם, מותר לתת לו או לשלוח לו ע"י אינו יהודי". דהיינו שני דינים דרכי שלום או איבה ע"י אלם.

אך באמת יש לעיין בכל זה, דהלא גם משום איבה תיקנו תקנות לא רק בין ישראל לעמים, אלא גם בין בני ישראל ובין עצמם, וכדמצינו בכמ"ק:

א. מעשי ידי אשה שייכי לבעלה משום איבה, כך תיקנו בכתובות (נ"ח ע"ב).

ב. מציאת אשה לבעלה משום איבה כמבואר בב"מ (י"ב ע"ב).

ג. וכמו שחששו חכמים מאיבת הבעל לאשתו, כך חששו גם לאיבת אשה לבעלה ומשום כך תיקנו שבעל שכנס את אשתו ויבם שכנס

יבמתו לא יאמרו הרי כתובתך מונחת על השלחן, אלא כל נכסיו אחראין לכתובתה (כתובות פ"א ע"ב).

ד. וכמו"כ חששו לאיבה בין אב ובנו, ומש"כ תיקנו שכן הסמוך על שולחן אביו מציאתו לאביו וכמבואר בב"מ (י"ב ע"ב). וגם מציאת הבת לאביה משום איבה וכמבואר בכתובות (מ"ז ע"א), ע"ש.

ה. ועוד תיקנו משום איבה שאם אידע פסול בכה"ג ביה"כ ומינו אחר תחתיו, כאשר הראשון חוזר לכהונתו השני אינו עובד לא ככהן גדול ולא ככהן הדיוט, ככה"ד אינו עובד דמעלין בקודש, וככה"ג אינו עובד משום איבה דכה"ג, ע"ש.

הרי לן הלכות שתיקנו חכמים משום איבה בין איש לאשתו בין אב ובנו וכן אדם לשכנו הקרוב אליו, וברור כשמש דכל תקנות אלה דומים הם ביסודן דכולם תוקנו משום איבה, ושוב צ"ע מה בין איבה לדרכי שלום.

ואף שכתב הפרי חדש (או"ח סימן תצ"ו) דיש להקל באיסור דרבנן משום איבה בין ישראל לגוי אבל לא משום כל תקנות איבה בין ישראל לחבירו, מ"מ נראה דיסוד אחד הוא.

ובאמת נראה מתוך דברי הרמב"ן דגדר אחד הם ביסודם, דז"ל רבינו הרמב"ן בב"מ (ע"ח ע"ב) "וכן מצאתי בירושלמי פ"ק דמגילה אין

מדקדקין במעות פורים אלא כל הפושט ידו ליטול נותנין לו, וכן מנהג בכל ישראל, ואפי' ליתן לגוים דהואיל ואין מדקדקין בדבר ונותנין

לכל אם אין אנו נותנין לגוים יש בו משום איבה, ותנן מפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום".

ולכאורה משמע מדבריו דאיבה ודרכי שלום דין אחד הם שהרי כרכן אהרדי, אך אפשר דכוונתו דמשני צדדים יש ליתן מעות פורים אף לגוים, משום איבה וגם משום דרכי שלום, וצ"ע.

והנה יש לעיין בכל הני שתיקנו משום דרכי שלום האם היתר אמרו או שמא כך מצוה לכתחלה ולא רק היתר.

ולכאורה נחלקו בזה הרמב"ם והטור. דז"ל הרמב"ם בהלכות מלכים שם "אפילו העכ"ם צוו חכמים לבקר חוליהם, ולקבור מתיהם עם מתי ישראל" וכו'. הרי דכתב דכך צוו חכמים, ומשמע שכן מצווים לעשות. אך הטור והשר"ע ביר"ד סימן קנ"א סעיף י"ב כתבו "מותר לפרנס עניייהם ולבקר חוליהם ולקבור מתיהם ולהספידן ולנחם אבליהם, משום דרכי שלום". הרי שכתבו דמותר לעשות כן אבל אין זו מצוה.

וכבר האריך הט"ז שם ס"ק ט' לומר דודאי אין בזה מצוה אלא היתר בלבד, ומש"כ אמרו "עם מתי ישראל" להשמיענו דאין כל מצוה להטיב עם הנכרים ולא תיקנו כן אלא למנוע נזק וסכנה מאחב"י, ע"ש.

ונמצא לפי"ז דהרמב"ם לשיטתו דגדר דרכי שלום ביטוי הוא למדת הרחמים שבתורה וא"כ מצוה יש כאן ולא רק היתר. אך כבר נתבאר לעיל הנראה לענ"ד דאין כונת הרמב"ם כלל לעיקר גדר דרכ"ש.

ובאמת נראה דאין בהכרח מחלוקת בין הרמב"ם והטור ולכו"ע אין בזה מצוה, אך מ"מ כך צוו חכמים לנהוג וכיון שתקנה היא ודאי שכן נוהגין לכתחילה, וז"פ.

ונראה עיקר דשאני גדר דרכי שלום מדין איבה, דכל הני שתיקנו משום דרכי שלום הוי תקנות קבועות, כגון סדר הקדימה בקריאת התורה, בעלות על מציאות שמצאים חש"ק, מקום הנחת העירוב, אופן חלוקת כספי צדקה, סדרי קבורת המת וגמילות חסדים וכדו' שאר ענינים בסדר הציבורי, משא"כ איבה שבין ישראל לעכו"ם שאינו אלא היתר, דבמקום שנראה שיש חשש איבה הקילו להתיר איסורים שונים, כך נראה ברור. (אמנם גם באיבה מצינו תקנות קבועות כגון כל הני דלעיל, אך בין ישראל לעכו"ם הוי היתר ודו"ק בזה).

ב

והנה נחלקו הראשונים באיזו מדה הקילו משום איבה, ונתבונן בעיקרי הסוגיות:

א. בעבו"ז כ"ו ע"א אמרו במשנה דבת ישראל לא תיילד את העובדת כוכבים, וכן לא תניק בנה של עכו"ם, ובגמ' שם אמרו דבשכר מותר משום איבה כיון שאינה יכולה להשתמט, ע"ש.

ב. בעבו"ז ו' ע"ב מבואר דאף שאסור לקבל דורון מעובד כוכבים לפני אידיהן, אם נתנו לו מותר להשליכו כלאחר יד משום איבה. והרמב"ם (פ"ט מעבו"ז ה"ב) והטור (יו"ד סימן קמ"ח) פירשו שאין צריך דוקא ולזרקו ובלבד שלא יהנה ממנו והט"ז שם פירש שצריך לנהוג באופן שהגוי יבין שלא נהנה מן המתנה, ע"ש.

ג. בבמ' ל"ב ע"א מבואר דבהמת עכו"ם מטפל בה כבהמת ישראל משום איבה, ומבואר שם דמסייעים לגוי גם בטעינה משום איבה, ע"ש. והצד השווה שבכל אלה שהתירו את האסור משום איבה. אמנם במה שמטפלים בהמת עכו"ם לכאורה אין כאן צד איסור שהתירו משום איבה, ואפשר דלולי חשש איבה היה בזה איסור מצד לא תחנם, וצ"ע.

והנה נחלקו הראשונים והאחרונים אם התירו איסור מחשש איבה, וכתב הריטב"א בעבו"ז (ו' ע"ב) דאף איסור דרבנן אין להתיר משום איבה ומש"כ אין להתיר בישולי נכרים או חלב ופת עכו"ם משום איבה, ולא מצינו היתר זה אלא במה שחכמים עצמם לא החליטו את האיסור בכל גוני והקילו במקום איבה, ע"ש.

ולשיטתו אזל בדף כ"ו ע"א במה שאמרו שהתירו לילד עובדת כוכבים בשבת משום איבה דהיינו באופן דליכא אפילו שבות, דאם יש שבות לא התירו בשבת דאפילו איסור דרבנן לא התירו משום איבה, וכ"כ הר"ן שם.

אך התוס' שם (ד"ה סבר) כתבו דלא התירו מלאכה דאורייתא משום איבה ומשמע מדבריהם דאיסור דרבנן התירו וכ"כ להדיא בתוס' רבינו אלחנן שם, ועיין עוד בפמ"ג א"א סימן ש"ל סק"ה.

והנה כבר הבאנו לעיל את מה שמבואר בעבו"ז (ח' ע"ב) דאסור ליהנות במשתה עכו"ם וחז"ל הסמיכו איסור זה על הכתוב "וקרא לך ואכלת מזבח" (שמות ל"ז ט"ו) ואמרו שהוא כאכל זבחי מתים, וכתב הדרושה (יו"ד סימן קנ"ב) להסתפק דשמא במקום חשש איבה מותר, והש"ך שם (סק"א) נקט כותיה.

אך הט"ז (שם סק"א) כתב דכיון דכל עיקר איסור זה לא תיקנו אלא כדי להרחיק את האדם מחברתם ומבנותיהם אין להקל בזה משום איבה, וכמו שאין מקום להקל בבישולי נכרים משום איבה. וכדבריו כתב בשו"ת חיים ביד לרבינו החיד"א סימן כ"ט.

והש"ך בנקודת הכסף כתב ליישב דעת הדרישה דגם איסור זה משום דאזל ומודה, וא"כ יש להקל בו משום איבה כמו באיסורים שאסרו ביום אידם.

וצ"ע דהלא הסמיכו איסור זה עה"כ "וקרא לך ואכלת מזבחו ולקחת מבנותיו לבניך", וכ"ה ברמב"ם (פ"ט מעב"ז ה"טו). והנה נשאלתי פעמים רבות ע"י קציני צבא בישראל המשרתים ביחד עם קצינים דרוזים ושאר נכרים, ומטבע הדברים יש תועלת גדולה ביחסי אחוה ביניהם במוסרם נפשם וע"ז במלחמה משותפת נגד אויבנו בנפש, אם מותר להם להשתתף בשמחת עמיתיהם הנכרים, וכיוצא בזה נשאלתי ע"י אנשים שיש להם שותפים נכרים בעסקים, אם יש להקל משום איבה. ולענ"ד כיון שבדרבנן עסקינן, ועכ"ם שבנינו אינם עובדים עב"ז וגם חשש בנותיהם חשש רחוק הוא בני"ד, כדאי הם הדרישה והש"ך לסמוך עליהם בשעת הדחק. (וזאת כאשר אין חשש מצד סדרי הצניעות והכשרות). וראיתי בשבט הלוי ח"ט סימן ע"ו שהחמיר בזה, ואני את הנלעג"ד כתבת.

ג

כתב המהר"ל בהלכות מזוזה אות ד' "אמר לי מהר"י סג"ל דשאירי הח"ר זלמן זאלצפורק ז"ל שאל מאתו אם רשאי למסור מזוזה לגוי, כי ההגמון מעירו בקשו למסור לו אחת ורוצה לקבוע אותה על מזוזת המבצר שלו, ואמר להטיב לו ולגמול לו חסד על זה כל ימיו, והיה מתיירא שאם מחזיר פניו ריקם יארע לו תקלה ח"ו. והשיב לו בתשובה מכמה ראיות שאסור למסור להם, והיה מצטער על שהשליח היה נחוץ לדרכו שלא הספיק להניחני להעתיק את התשובה מקודם."

והרמ"א הביא את דברי מהר"ל ביר"ד סימן רצ"א ס"ב בדרמ"מ וברמ"א אך כתב דבמקום חשש איבה יש להקל. וכבר תמהו בבאר שבע וכן רבינו היעבץ על דבריהם מירושלמי מפורש במס' פאה ד' ע"א "ארטבון שלח לר' הקדוש חד מרגלי טבא אטימטון א"ל שלח לי מילה דטבא דכוותה שלח ליה חד מזוזה א"ל מה אנא שלחי לך מילה דלית לה טימי ואת שלחת לי מילה דטבא חד פולר א"ל חפציק וחפצי לא ישוּוּ בה ולא עוד אלא דאת שלחית לי מילה דאנא מנטיר לה ואנא שלחי לך מילה דאת דמך לך והיא מנטרא לך דכתב בהתהלכך תנחה אותך וגו'."

ומשמע שאין בזה איסור כלל ולא בעינן להיתירא דאיבה, שהרי ארטבון לא ביקש מזוזה ולא ידע כלל מהי ואעפ"כ נתן לו רבי מזוזה במתנה.

ועיין מה שכתב ליישב בדוחק בשאלת יעבץ ח"ב סימן קכ"א - קכ"ב ואכמ"ל. וכבר כתבו האחרונים דכל האיסור בנתינת מזוזה לגוי אינו אלא מחשש שלא ישמרנו כראוי ויבא לידי בזיון, וכיון שהכיר רבינו הקדוש שר זה ששמו ארטבון וידע שישמור את המזוזה בדרך כבוד אין בזה איסור כלל. (ועיין לעיל סימן מה שנתבאר לפי"ז להלכה).

16. רב דוד צבי הופמן עיין לקמן

PROBLEMS OF THE DIASPORA IN THE SHULCHAN ARUCH

By Dr. DAVID HOFFMAN

ספני דרכי שלום

According to the Shulchan Aruch the support of a needy Jew is a *law*. Charity for the needy "Akkum," while considered a moral obligation, is urged on the basis of דרכי שלום as a means of maintaining peaceful relations with the non-Jewish world. This qualified motivation has become the target of widespread and indignant criticism. One of the critics, the frankly prejudiced Justus, voiced his opposition as follows: "The tendency underlying these rules is to create the belief in the "Akkum" (Christians) that they have good friends in the Jews."

This materialistic concept is pure nonsense; perhaps it is an outgrowth of wishful thinking. That it is utterly unfounded is substantiated by the oldest source of this rule, the Mishna in Gittin (59 a): "The following rules were inaugurated because of דרכי שלום: "... the release of game, birds or fish from a trap set by another person is considered robbery; objects found by a deaf-mute, mentally deficient or minor (including Jews) must not be forcibly seized; . . . impoverished heathens must not be restrained from collecting the gleanings, forgotten sheaves and the fruit left for the poor at the edge of the fields—all this "for the sake of peace."

On the basis of this Mishna it is difficult to see how any observer can side with Justus' interpretation. Are we to refrain from robbing the deaf-mute and the mentally deficient in order to appear as their good friends? Are we to support afflicted heathens merely to appear benevolent and generous in their eyes? Is this the meaning of "peace?"

182 FUNDAMENTALS OF JUDAISM

The commonly accepted translation "for the sake of peace" is too vague. The Hebrew equivalent would be ספני השלום, and not ספני דרכי שלום.

The interpretation of Maimonides, founded on the Talmud and entirely uncontested, is certainly the correct one. "Even in regards to the "Akkum" the Sages have ordered that their sick be visited, their dead buried, their poor supported among the Jewish poor — all this דרכי שלום, for it says: "God is good to all and His mercy affects all His creatures"; and it says further: "The ways (of the Torah) are lovely ways and all its paths spell peace."

Consequently, it cannot be the purpose of these rabbinical rules to *obtain* peaceful relations, but rather to *offer* and *promote* peace; not to seek peace, but to create peace. The rules have been established, not for the sake of *our* peace, but for the peace and welfare of *all men*, inhabitants of God's creation.

In ancient times the practical difference in the treatment of Jews and heathens was evident in the fact that one could be *legally* compelled to support the Jewish poor (Yoreh Deah 248, 1), while charity for the heathen was left to the voluntary agreement of the individual (Gittin 61 a). In our days, when no one can be *legally* forced to give charity, this difference is merely theoretical, even if the Christians were to be considered as "Akkum" (which they are not, according to the rabbinical decision).

The Jewish religious law empowers the Jewish poor to *demand* charity so long as he serves and worships the God of Israel. (Thus, the Jew who transgresses intentionally against the divine laws is deprived of this special right). The heathen, hostile to this God, is not covered by the law; mercy alone motivates our relationship to him. The religious Christian, serving the same God and observing the laws of his religion, must be treated like a נִי הַיֵּשֶׁב and as such, according to the strict Jewish law, can *demand* our moral and financial support.

Although as a rule the Shulchan Aruch and its supplementary commentaries are concerned with laws and not with ethics, they contain a number of indirect rules governing the relationship of the Jew with other nations, and especially the importance of mercy and pity in the Jewish attitude toward *all men*, not excluding the heathens.

Eben ha-ezer 2, 2 contains the following rule: "One must

not enter a relationship by marriage with a person who is cruel, hating society and refusing to contribute to the welfare of his neighbor." For, it must be assumed that he is a descendant of the merciless Gibeonites (Sam. II, 21). The commentary "Beth Samuel" (Yebamoth 79 a) elaborates on this rule: "Three signs distinguish the Jew: modesty, mercy and charitableness; one must refrain to associate (in marriage) with any Jew who lacks these qualities."

Orach Chaim 490, 4 prescribes: "During the final days of Passover one does not recite the entire Hallel." Ture Zahab (Megilla 10 b; Sanh. 39 b) comments as follows: "On the seventh day of Passover the Egyptians drowned in the Red Sea. And God said: 'My creatures drown in the sea, and you could sing a song of praise?' In his 'Beth Joseph,' R. Joseph Caro, the author of the Shulchan Aruch, comments in the words of the Midrash: 'One does not say the whole Hallel, for the Egyptians drowned in the sea, and it says: 'Do not rejoice when your enemy falls,'

How then is it possible for this Shulchan Aruch which insists on a certain demonstration of mourning for our drowned enemies to include the following reference in Choshen Mishpat (425, 5): "One is not obliged to rescue an 'Akkum' or a Jewish shepherd of small cattle from drowning?" The Baer ha-Golah proves convincingly that this strange ruling applied solely to ancient Palestine, to heathens and not to Christians. Yet, the riddle remains. We are expected to mourn the death of a nation—certainly not a Christian people—that indulged in cruel persecution of our forefathers. How is this attitude compatible with the ruling of the Chosen Mishpat? Are we on the trail of a flagrant contradiction in the Shulchan Aruch?

Our introductory analysis of דרבי שלום may help to solve the riddle. Talmud and Sh. A. prohibit "gratis-donations" (חנם) to the "Akkum." A number of commentators object by pointing to the afore-mentioned obligation to support the needy "Akkum" טפני דרבי שלום. Both sides may be reconciled by a definition of the type of "donation" referred to in the above statement. It is the motive that counts. Herod (in whose era this Pharisean rule probably originated) squandered Jewish property by making princely "donations" to the heathens in order to gain their favor and create a Herod-legend. This sort of "gratis-donation" is justly frowned upon. The practice of bene-

volence and charity, the promotion of happiness and peace—including the heathen world—can certainly not be considered as "gratis-donations"; the ethical man is richly rewarded by the good which he has created.

"The world is supported by three pillars: truth, justice and peace" (Pirke Aboth I.) The first two motives could be used as a basis for the prohibition to support the "Akkum" who abuses truth by idolatry and violates justice by brutal force. Fortunately, the world is also supported by a third pillar. Whenever "truth" hurts and "justice" condemns, smiling "peace" intervenes and calls for mercy and kindness!

John Stuart Mill once said that "from a materialistic viewpoint it would appear that a drowning man is worth saving only if he produces more than he consumes." The talmudic law is not a materialistic law. Admittedly, according to the strict law, one is not obliged to save a man who blasphemes God and is

hostile towards the human society. The principle of דרבי שלום changes all this. It is substantiated by a logical conclusion "de minore ad majus": if it is true that one must be charitable towards the most depraved idol-worshipper טפני דרבי שלום, how, much more pressing is the obligation, on the same ground, to save his life.

In this way the Talmudic דרבי שלום - rulings act as a mitigating force against the strict treatment of the Palestinian heathens required by the Torah-law. Following the example of the Prophet Jeremiah who admonished his exiled brothers: "advance the welfare of the city to which you have been exiled," the Sages of the Talmud have established rules promoting peace between Israel and the nations. "However fiercely they fought against me . . . I was always peaceful: I am the personified peace."

17. Logic of the Heart, Logic of the Mind, Rabbi Aharon Soloveichik: Jew and Jew, Jew and Non-Jew

the prohibition: "You shall not bear any grudge against the children of your people." Is that in accordance with logic? Can we explain, on the basis of logic of the mind, this prohibition against bearing a grudge against a person who has abused, mistreated and humiliated us? From the point of view of logic of the mind, if a person abuses me, if he humiliates me, then I should bear a grudge against that person. But the Torah, in molding the pattern of our behavior in relation to our fellow Jews, imposes upon us the obligation of being motivated by logic of the heart; and this logic is so often repugnant to logic of the mind. From the standpoint of logic of the mind, it is perhaps absurd not to bear a grudge against those who humiliate us and mistreat us and abuse us, but this is the obligation that is imposed upon us by the Torah with regard to fellow Jews.

This, however, does not apply to one who is not a member of the Jewish people. With respect to our relationship with non-Jews, the pattern is based upon logic of the mind. Consequently, there is no basis in such a relationship for the commandment of "you shall love your neighbor as yourself," which has reference to emotional love — love that is blind, love that is not conditioned upon the merits of the person loved. Emotional love does not take cognizance of the merits or failings of the person loved. "Love covers all inequities" (Proverbs 10:12). This is the concept of *ahavas Yisrael*. Love of Israel must be applied towards all Jews indiscriminately — religious or non-observant, gentle or rude, pleasant or unpleasant, respectful or abusive. It is inconsistent with all rules of logic of the mind to love someone in the way that I love myself. Only with logic of the heart is it possible to realize a love of "V'ahavta l'reiacha kamocho."

Blind love towards non-Jews would be suicidal for the Jews themselves. That has always been true and there has never been any exception to: "In every generation they set forth to destroy us but the Holy One Blessed be He rescued us from their hand" (Shema 1:10)

How can this be reconciled with the concept that is implicit in the Mishnah of "*al tishaber l' rasha*" — do not associate with one who is sinful, have nothing to do with him? The answer is that a distinction is to be made between friendship and fellowship.

Many non-Jews and, unfortunately, many Jews have fabricated a notion that the *Torah shebaal peh*, the Talmud, has no consideration, no compassion, for non-Jews. They seek to substantiate this charge by citing the numerous laws which were enacted by the Sages for the purpose of isolating Jews from non-Jews.

It cannot be denied that our Sages did enact numerous ordinances designed to establish safeguards against commingling with

non-Jews. Our Sages, for example, forbade partaking of non-Jewish wine and that applies not only to the wine of the pagan, it applies even to the wine of the Gentiles of today who are not pagans. The reason for this is that the partaking of the wine of a non-Jew makes for associations conducive to intermarriage. And there are numerous other such ordinances, the purpose of which is to establish safeguards against commingling of Jews with non-Jews.

Thus, it is useless and absurd to deny the allegation that our Sages endeavored to establish a fence between Jews and non-Jews, for it is true that they did so. And if it were not for these safeguards by our Sages, the Jewish people would not have survived. But not only did our Sages provide safeguards against close association with non-Jews, they established safeguards against close association with non-observant Jews. Thus, the Rambam in his Commentary on the Mishnah explains that the *halachah* of *tumas am haaretz* (that delinquent Jews are ritually impure) was also enacted not so much because of the laxity that prevailed among the non-observant Jews at the time of *Chazal* as regards *taharah* and *tumah*, but primarily in order to prevent the association of *chaverim* with *ammei haaretz*, the non-observant Jews. How can that be reconciled with the concept of "you shall love your neighbor as yourself; I am God"?

distinction to this type of relationship, association in fellowship does not necessarily involve deep concern for the welfare of the person with whom one shares fellowship. Association in fellowship means joining with each other in intimate facets of life; it means playing together, drinking together, seeking pleasure together. In matters of friendship, the Torah does not want any separation. The Torah indeed condemns and bans such separation, and not only with regard to non-observant Jews but with respect to non-Jews also and even with respect to the *akum*, the pagan non-Jews. No discrimination in friendship is to be applied toward the pagan. It is set forth in the Mishnah (*Gittin* 5:8) as well as the *Gemara* (*Gittin* 61a) that just as we are obligated to support and maintain the poor among the Jews, we are obligated to support and maintain the poor among the pagan. Just as we are required to comfort mourners, those who are overtaken by sorrow, among the Jews, so are we obligated to comfort and encourage the pagans who are overtaken by grief. We are not allowed even to hinder a poor pagan from gathering the gleanings, the forgotten sheaves and the field corners of the Jews. Any act of discrimination shown toward a pagan constitutes a violation of the principle of *darkei shalom* (ways of peace), which is a fundamental tenet of direct Scriptural derivation (*mid'oraissa*) rather than Rabbinic enactment (*mid'rabbanan*).

There are no limits upon friendship. It is scarcely necessary to state that there are no limits upon association in friendship with non-observant Jews. As has previously been noted, the *mitzvah* of "you shall love your neighbor as yourself" is coextensive with each and every Jew. It is to be applied, without discrimination, to all Jews.

But when we consider the association in fellowship, association of playing together, drinking together, feasting together, then it is another matter. Then association of any sort in fellowship with non-Jews is prohibited. Any sort of association in fellowship with non-Jews is conducive to intermarriage. Do we not see this today on the campuses of the various colleges throughout the United States?

Avos D'Rebbe Nasan explains that this commandment obliges one to bear love — the blind, emotional love to which we have referred — for all Jews — even the *Yisrael mumar*, even the Jew who has become an idolator (see also Ramah on *Sanhedrin* 52b); it is to be applied indiscriminately. How can the *halachah* on one hand declare that blind, emotional love is to be entertained towards all Jews indiscriminately, and on the other establish safeguards, the obvious purpose of which is to prevent association with non-observant Jews? The answer lies in the distinction to be drawn between association in friendship and association in fellowship.

Association in friendship means living together, helping one another, guiding, comforting, encouraging one another. In contra-

18 הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

"A customer of mine is not a Yid. Her son was in a serious accident. She is religiously inclined and asked me to "please pray for him". What is the right hashkafa and the right thing to do? What am I allowed to tell her? Also, they were raising money for him on a fund-raising website. I gave because I thought it was good for retaining the account. What is the halacha for giving "tzedaka" to a goy for business? What is the mehalach for collections that are common at this time of year at shopping centers? R' Y. Berkovits 1. You are allowed to daven for a Goy. If it's a customer that you care about, and you feel their pain, what's wrong with saying a tefillah, especially if they asked you to. Hashkafically, it is correct to feel for a Goyish acquaintance, and not be indifferent to their pain. Don't get close to them, but certainly feel for them. It's not any less than *על כל מעשיו*. 2. You are allowed to give 'charity' to goyim for business purposes. 3. If everyone gives, than Yidden should too *שלום מפני דרכי*

- See Extensively the chapter **Halachic Morality by Rabbi Solovetichik on Charity**